

Aigua és Vida

Manifest per una visió holística i compromesa de l'aigua

Catalunya, abril de 2024

Que l'aigua és imprescindible pel sorgiment i sosteniment de la Vida és una de les poques veritats universalment admeses. Però aquest «bé de Déu» està tendint a mancar-nos, quantitativament i qualitativa. És un greu problema que des de fa molt afecta milions de persones de moltes contrades del dit Planeta blau, i que ara ens colpeix de manera directa i ineludible. El que ha disparat les alertes a la nostra societat és la «sequera», però en el fons sabem que la degradació i reducció de l'aigua disponible no és un fet local ni una conjuntura transitòria, sinó que, més enllà de les dinàmiques de la Natura, la causa principal és la manera com els humans habitem el món.

Som moltes les persones que, neguitejades, ens preguntem què podem fer individualment i com a part de la societat. Amb aquesta declaració no pretenem donar solucions concretes, les quals han de ser forçosament diverses segons cada context ecològic, cultural i polític, sinó aportar alguns elements de reflexió que ens serveixin d'orientació per assajar accions personals i col·lectives més encertades, és a dir, més centrades en el que de debò és important.

Segons veiem, entenem i actuem

Com a part de l'essencial de la trama de la vida, l'aigua està present arreu i actua interdependentment amb la resta dels seus factors, i és per això que té múltiples valors, rics i plurals. Tanmateix, la cosmovisió hegemònica ens fa veure la realitat fragmentada, com un conjunt físic de peces, i en conseqüència només imagina respostes parcials, inconnexes i utilitaristes, en les que l'aigua és entesa com un recurs extern a explotar o una bellesa a gaudir.

La biologia ens diu que l'aigua és un element necessari i constitutiu de tots els éssers, que sembla que els primers organismes vius de la Terra van nàixer als oceans, que els éssers humans passem els primers mesos de vida submergits en ella dins el si matern, que els nostres cossos ho són en més de dues terceres parts... Són moltíssimes les evidències del fet que sense aigua, sigui salada o dolça, que sense mars i rius, sense glaceres, núvols i pluja... no podrien haver-hi éssers vius: la biosfera depèn de l'atmosfera i de la hidrosfera.

Per a la política i l'economia, orientades a finalitats operatives, l'aigua és cabdal per a la gestió dels territoris i les seves poblacions així com per al sistema de producció i comerç de mercaderies i serveis. Malauradament, les decisions que prenen els formidables engranatges de poder que són els governs i les altes institucions internacionals, més que estar orientades a satisfer les necessitats humanes bàsiques de subsistència i dignitat, responen als objectius geoestratègics dels estats i crematístics de les empreses. És així que, en el seu domini de l'imaginari col·lectiu, imposen una valorització que expulsa allò que no serveixi al seu entramat d'interessos i augmenta la pugna pel seu control i acaparament, sigui des dels poders públics o via privatització, provocant en proporció al seu cec poder creixents situacions d'accessibilitat desigual així com tensions i confrontacions que poden arribar a ser bèl·liques.

Existeixen també, per descomptat, polítiques que parteixen d'actituds honestament preocupades en termes humanistes i ecològics, per a les quals l'aigua és un bé comú essencial que del qual depenen la salut i múltiples serveis ecosistèmics, a ser administrat sota principis ètics de corresponsabilitat, equitat i justícia, així com amb criteris tècnics de sostenibilitat. Un bon exemple seria la Nova Cultura de l'Aigua

És de remarcar que aquestes diferents visions comparteixen el fet d'entendre l'aigua merament com un recurs. És un biaix transversal que va des del més global dels contextos fins als més concrets modes de viure, molt indicatiu de quina és la noció predominant que es té de "la qüestió de l'aigua"; una mirada que és limitada i empobridora, ja que n'estan pràcticament excloses les seves dimensions no empíriques. Es tracta d'una perspectiva que atorga rellevància a determinades qualitats, usos i funcions en detriment d'altres valors tant o més importants, un enfocament que es troba precisament a l'arrel dels problemes que afrontem i que, si bé amb diferències apreciables, condueix majoritàriament a comportaments parcials i gairebé exclusivament pragmàtics.

Per exemplificar el que diem pot servir analitzar un dels termes que presideixen el debat públic sobre l'aigua, el d'«escassetat». Si prenem el concepte neutrament, aquest vol indicar el desequilibri desfavorable entre la quantitat d'aigua disponible i la que és necessària per a poder dur a terme les nostres activitats. Ara bé, en la mesura que la demanda *per se* és el paràmetre prevalent, i que els nivells de demanda són desmesurats i comporten un malbaratament enorme tot i que irreflexivament els considerem normals i legítims, la idea d'escassetat evidencia que la visió dominant és estrictament materialista i antropocèntrica. Efectivament, així entesa, és una noció que respon a criteris restringits a la productivitat i conforme a valors de referència exclusivament humana, en els quals la natura és una subordinada font de recursos hipotèticament il·limitats a ser explotada sense altres consideracions. La distorsió cognitiva implícita és paorosa, i només ha pogut arribar a ser possible mitjançant una operació de desconstrucció conceptual de la realitat i posterior recomposició parcial en la qual se sostreuen interessadament els seus valors essencials.

Seria bo, doncs, per no dir urgent, transformar els nostres criteris i modes de comprensió per modificar els nostres capteniments. Convé recuperar una visió holística, transitar d'una mirada superficial, parcial i instrumental de l'aigua, de l'ecologia, de la Vida, a una altra molt més pregona, que tingui en compte també els valors intrínsecs: integrar la totalitat del que és l'aigua en la rica i complexa totalitat del que és la Vida.

Per una visió holística

Només una perspectiva holística, una forma d'aprehensió que també incorpori les dimensions cultural, simbòlica i espiritual, que valori plenament les motivacions intangibles i desinteressades, proporciona una visió completa i realista, ja que inclou totes les facetes consubstancials de la realitat natural i humana.

Cal recordar que la Mare Terra, la nostra llar comuna, en tant que entitat vivent és en si mateixa subjecte de drets i consegüentment mereixedora de cura i reverència. Així ho viuen moltes comunitats que no han perdut el seu arrelament, i així ho reivindiquen, per exemple, els constitucionalismes andins de Vida Bona («Vivir Bien») o la Carta de la Terra aprovada per la UNESCO, que proclama com responsabilitat universal i deure sagrat la protecció i preservació de la vitalitat, diversitat i bellesa de la Natura.

Només a partir d'aquí es pot fonamentar una comprensió amb el sentit i la coherència imprescindibles per a viure amb realisme i respecte, per a relacionar-nos amb l'aigua amb sensatesa, tant individualment com social. Perquè l'aigua és molt més que H₂O, és quelcom que sobrepassa la seva dimensió física. Com la Vida mateixa, que és més que mera matèria.

Sí, l'aigua no només és vida, sinó que és la Vida, en totes les seves expressions, i per tant és igual d'indispensable tant en el pla físic com en l'anímic o espiritual, aspectes recíprocament inclusius d'una mateixa realitat. El nostre cos necessita l'element líquid i la nostra ànima l'element subtil. Quan no se la té en compte d'una manera integral i profunda desapareix la Vida, ja que aquesta no està formada només de matèria, sinó d'elements i relacions, de tangibilitats i significacions.

Hem extraviat la noció sagrada de la Vida, de la Natura, i ens cal recuperar el vincle espiritual, també amb aquesta part tan essencial com és l'aigua. Ens referim a una relació multidimensional i coherent que ha estat essencial en les cultures de tots els pobles de la història, des de les més simples fins a les més refinades.

L'aigua a les perspectives tradicionals

La capacitat simbòlica és, probablement, l'atribut més característicament humà. Està estretament imbricat en la nostra capacitat cognitiva, de representació i de consciència. Ens permet anar més enllà del que és immediat, copsar les complexitats i a vegades gestionar-les eficientment, així com concebre dimensions abstractes o transcendents. Les nostres mitologies i religions, els nostres sistemes culturals i socials, són fruit i expressió de la facultat simbòlica, sense la qual no seríem humans.

Per a bona part de les cosmologies de l'Antiguitat l'aigua és un dels quatre (o cinc) elements que es tenen per constitutius de la realitat còsmica, conjuntament amb l'aire, la terra i el foc (i l'èter). Un ràpid cop d'ull als sistemes de valors, creences i organització de ben distintes societats tradicionals (des dels beduïns del desert àrab fins a les comunitats inques de les altures andines, des de les tribus amazòniques fins als inuits de les regions australs...), mostra que tenen en comú una harmònica vinculació simbòlica i pràctica amb la Natura, una ben elaborada i significativa relació amb l'aigua, i una resiliència admirable i gens casual.

La majoria dels relats cosmogònics coincideixen en el fet que l'aigua mai no és espiritualment neutra o passiva, sinó que és l'origen de tot el que existeix. En ells, i sota diverses formulacions, l'univers prové d'unes aigües primordials, més aviat informes, que simbolitzen el que hi havia abans del sorgiment de tot, i de les que deriven les aigües còsmiques que apareixen durant el procés de creació i ordenament del món natural, sovint representades com aigües superiors i inferiors. Moltes cosmologies ensenyen que els éssers humans provenim de l'aigua i altres del fang, és dir, la terra molla d'aigua.

A gairebé totes les tradicions espirituals, l'aigua és un símbol dels més poderosos. Hi evoca fertilitat, abundància i renovació, però sobretot força purificadora tant en sentit físic com anímic. Molt sovint, la immersió transitòria en les profunditats de l'aigua -tant en el pla individual com en el conjunt de la humanitat- s'assimila amb processos de dissolució, depuració, fertilització, regeneració... en els que hi ha reabsorció a un estat primordial per re-sorgir a una existència renovada.

I de la mateixa manera que l'aigua apareix com a matriu de la creació i com a element mantenidor i regenerador de la vida que circula a través de tota la Natura, també està present en el fi de totes les coses de la Terra, sigui en forma de forces destructives o de dissolució. És per tot això que, en les escatologies tradicionals, representa també la frontera entre aquest món i el més enllà; traspasar les aigües és símbol d'entrada al món dels vius o a nous estadis de l'ésser posteriors a la mort.

Aquest simbolisme sacralitzador es manifesta en in comptables rituals de naixement (p. ex. les lustracions gregues i romanes dels nadons, el bateig cristià...), de purificació (p. ex. les ablucions en moltes religions, els banys rituals a llacs i rius, els ritus amb vapor d'aigua...) i de mort (p. ex. el rentat de les despulles, les libacions funeràries, la dispersió de les cendres humanes en aigües sagrades...).

Siguem conscients, humils, agraïts... responsables i actius

La mística de l'aigua, amb els rituals que la vehiculen, té motivació antiga i profunda en la consciència del seu valor per a la preservació i significació de la Vida, i es plasma en una rica diversitat de cultures de l'aigua que han sorgit arreu de la geografia i al llarg del temps. Cada societat, cada tradició, ha trobat les seves formes de relacionar-se amb el que en diem el món natural i, en adaptació als seus propis ecosistemes, han decantat diferents sabers i pràctiques en les quals no ha mancat la correlació amb el pla simbòlic. Nosaltres haurem de trobar la manera remodelar les nostres maneres de fer, de transformar l'actual explotació de l'aigua en una nova coexistència amb ella, perquè fa temps que la tendència del conjunt de la humanitat està ben lluny d'un solemne agraïment pel do rebut. L'altiu antropocentrisme dominant, que maltracta les fonts de la vida i el seu misteri, prové d'un desarrelament, d'un nihilisme abassegador que ens condueix al seu menysteniment i profanació. La manera com majoritàriament s'està afrontant l'emergència climàtica, de la qual participa el problema que tenim amb l'aigua, és un parany en espiral, una cursa que, de sostenir-se, només pot tenir un desenllaç catastròfic.

Revertir les tendències que malmeten, corrompen o degraden l'aigua, demana canvis profunds en les nostres formes de vida i institucions, els quals passen en bona part per rehabilitar una saviesa perduda consubstancial a cultures ancestrals, algunes de les quals encara perviuen. En elles, l'univers és un tot sagrat, i és obligada una atenta obediència als senyals de la Natura. Si ens atinguéssim a les seves ensenyances, si aprenguéssim dels seus exemples (alguns dels quals són models vius de bones pràctiques)

podríem trobar les nostres pròpies formes de reconnectar amb la Mare Terra, de la que en som part, amb una relació de coexistència més filial, amorosa i harmònica, i sanar la nostra malaltissa relació amb l'aigua.

Això ens haurà de permetre re-imaginar l'aigua i implementar una seva governança que conjugui i satisfaci equilibradament els drets, interessos i necessitats de les persones, comunitats polítiques o activitats productives, però també els dels altres éssers no-humans, de la terra mateixa com ens viu. Hauria de ser una governança que tingui en compte els límits biofísics de la Terra, que parteixi d'una àmplia perspectiva temporal (des del curt termini fins a les futures generacions) i que respecti la pluralitat de valors estètics, afectius, espirituals... relacionats amb l'aigua,

Les formes que prengui aquesta comprensió i la subsegüent governança, seran tan dispars i específiques com ho sigui la combinació dels abordatges (científic, polític, econòmic, de salut, cultural, artístic, religions...) i diversos siguin els marcs en els quals s'apliquin (entorns humits o secs, habitats urbans o rurals, economies agràries, ramaderes o industrials...). Per tant, cal articular una pluralitat de respostes, a diferents nivells, perquè la realitat és diversa en la seva unitat. Desitjablement, cal pensar globalment, holísticament, per poder actuar localment de manera adient, per tendir cap a una socialització de les responsabilitats i els beneficis que sigui fruit de consensos i institucionalitzacions més justes, harmòniques i adaptatives, per eliminar el malbaratament, la contaminació i els usos més superflus, que comportin un repartiment equitatiu... I cal, sobretot, donar sempre prioritat al valor intrínsec del do de la Vida...

Potser podríem començar per actes essencials, petits però molt potents: posar tota la nostra atenció a cada moment de la nostra quotidianitat, tenir consciència permanent de les implicacions ecològiques de cada acció, del valor sagrat de l'aigua... Agrair-la quan la bevem, respectar-la quan ens dutxem, venerar-la quan cuinem, recordar que està darrere de qualsevol cosa que consumim... I a partir d'aquí anar estenent aquesta consciència a àmbits més amplis, com els cercles concèntrics que es propaguen a partir d'un petit impacte en una superfície tranquil·la d'aigua.

Des d'aquesta renovada relació sacramental amb l'aigua, serà possible impulsar les indispensables transformacions en els àmbits polítics, econòmics i tècnics que més afecten el seu estat. Atesa l'extrema complexitat dels reptes actuals, corregir les tendències errònies, abusives i patològiques per donar a llum aquestes noves maneres de fer no serà tasca senzilla, i les seves plasmacions hauran de ser necessàriament molt diverses. Cadascú i cada comunitat haurà de procurar trobar les mesures més idònies, per a cada conca, per a cada context, respectant els cicles naturals. Tanmateix, sempre s'haurà de partir de la concepció que tenim deures i responsabilitats més que no pas drets envers l'aigua, i assumir actituds de respecte reverent que s'han d'estendre envers la totalitat de la Mare Terra. Aquesta és una condició necessària de la nostra pervivència. La Natura ens sosté i ens nodreix en tots els sentits, i és també la nostra guia i mestra. Nosaltres en som fills i filles, i cal que escoltem la seva saviesa per reorientar els nostres actes i dirigir-los cap a la seva cura. Haurem de re-aprendre a habitar la Terra amb humilitat, prudència, precaució, sobrietat, reverència... I amb agraïment pels seus dons, l'aigua entre ells, que ens mantenen en vida.